

МБОУ Базинская СОШ

«М.Р.Баиновтың чайаачызында іңее чарыдылған тема.»

Толдырған: Чучунова Ксения, Пазадағы
ортымах школаның 9
класс угренчізі.

Устағчызы: Киргинекова Варвара Павловна, хакас
тілі паза литература үгретчізі.

2016 -2017 чыл.

Кіріс.

Мин істескем Моисей Романович Баиновтын, лириказынын, тематиказын пөгін турғысхам: чайаачызынын, іч, еден, ер теманы кор салары.

Хоа погіннер: поэттін, чуртас чолын істезері.

Тоғыс мындағ чардыхтардан, пут парған: кірістен, оон чардыхтан, сос соонан, тузаланған литературанан,.

Хакас литературазынын, озізіне Моисей Романович улуғ хозым иткен. Анын, произведениелерінде амғы тустын, ағырсымнығ сурығлары кодірілче. Оларнын, ооннері-чир-сууна хынары, іч, ені аарлиры, чир-чайаанны хайраллиры, тореен тілні пілері, кізінін, чуртастағы орны, пос чонынын, кибірін пілері, пасха чоннын, кибірін аарлап пілері аннан, даа пасказы.

Поэдібістін, чарых кон, нліг кибелістері паза поэмалары чоннын, чуреенде тузалығ іс халғысча. Анын, произведениелері: «Тустарч, а чорых чоргені», «Анпус чач, а», «Іч, ем», «Хан Тон, іс» аннан, даа пасха-кізінін, чуреен тибіретчелер.

Моисей Романович чуртастын, сілиин, чирібістін, окерін піске асча. Хоос сос узынын, чайаачызын, узурері пуунгі кунде актуальной полча.

Моисей Романович Баинов 17 январьда 1937 чылда
Хызыл Салда аалда Алтай районында төрөөн. Тай ууч, азы өкис
халған пархазын өскіріп алған, анын, пічікке кірген ады Вера
Яковлева Кыжинаева, тадар ады Мона. Ууч, азы ідок пархазынан,
хыйа парбаан, ідөк көп күс салған пархазын өскіреріне. Анын ады
Катаң ууча полған, Конгаровтар хызы. Хакас поэзиясына Моисей
Баинов 50 чыллар тоозылчатханда килген, өнетін үгредігліг.
Пастағы кибеліс чыындызы 1959 чылда сыххан, хақан ол
Москвадағы Горькийнің адынаң литература институтында
үгренчеткен. Он азыра кибеліс чыындылары чарыхха сыххан.
М. Баиновтың чайаачызы төрөөн чиріне, іңезіне, чонына, тіліне,
кибірлеріне хынызын киречілепчелер. Поэдібітің кибелістері,
поэмалары көп чон тіліне тілбестелген. Көрчөбіс, Моисей
Романович хоос сөс узы полча.

Іңе чарыдылған тема.

- Кізінің иң аарлығ кізі – ол іңе. Чуртас – иң аарлығ ниме. Іңеде иң прай ниме : паланың хази, ондай-хыли, көңні, чуртазы . Көп хакас поэттер іңе чарытханнар кибелістер. Моисей Романович үр іңе хучаанда чуртабаан, іңе хынызын көрбеен. Тай уучазы ағаа паарсах іңе паза ізестіг паба полған, прай хынызын, хыйғазын салған парказын өскірегеріне, чахсы кізі поларына. Мона ууча парказына тіңең полтыр: «Нымах хараа тооза истің, сыдастың, палачаам, кіңіг дее ползаң. Чоныбыстың хыйға сөзі синде халзын». Іди Моисейні тай іңезі чуртасха тимнеен. Саблығ поэдібіс хайчылар – нымахчылар аразында, оларның хайиинда өскен. Хайзы даа тайызы саблығ нымахчы-хайчы полған. Тай іңезі оолахты прай чирче ал чөрчең, сағыс-көгізін алғытхан. Аның кибелістерінде іңезінің амыр хыли, аллығ чүрее, хыйға сағызы, оолғына хынызы көзіділче. Пу кибелістерде ідөк көрчебіс оолғының іңе хынызын, паарсазын, іңезі хазых ла ползын сағынча, позы прай ниме идер полча.

Айлан, іцең, тынандах ибде.
Синің үчүн позым тоғынам.
Көліп алып хызыл інекті,
Чалғызан даа одыңнап парам.
Чалғызанох күүлбек чиллернең
Чазаа сығам , хойлар сүріне.
Халсарығның ызых төзінең
Көлег идем, чуртха өріне.
Мин кил турам иирде , майыға,
Астап парған , чарых чалахай.
Салған тамааң улуғ оолғыңа
Ноо даа соохта, іцең, чылытхай.

От голодной военной чухотки
Мать моя умирала.

Перед вздохом последним, прощальным
Все она повторяла:

-Жалко сына и жалко мне песен...

Будет сын сиротою.

А любимые песни . протяжные песни

Умирают со мною...

« Текущие реки» М.Баинов. Москва.1976.с.6/Перевод А.
Медведева.